МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Допущено до захисту
«____» _____2026р.
Завідувач кафедри доцент, к.е.н.
НАГЕРНЮК Д. В.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ

Виконала: здобувачка вищої освіти
4 курсу, 481 групи
спеціальності 242 «Туризм»
освітньо-професійної програми «Туризм»
Юлія Володимирівна Бричук
Науковий керівник: к.е.н., доцент
Леся СЛАТВІНСЬКА

Умань – 2026

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра технологій та організації туризму і готельно-ресторанної справи
Освітній ступінь Бакалавр
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)
«____»_____20___ р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

здобувачці вищої освіти Бричук Ю. В.

1.Тема кваліфікаційної роботи **ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ**

керівник кваліфікаційної роботи Леся СЛАТВІНСЬКА, канд. екон. наук, доцент затверджені наказом вищого навчального закладу від «03» жовтня 2025 р. №296 д/ф
.
2. Строк подання здобувачем роботи_____
3. Вихідні дані до роботи матеріали становлять законодавчі та нормативні акти України, звіти підприємства, монографії та статті провідних вчених у вітчизняних і зарубіжних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, інформаційні ресурси.

4. Перелік питань, які потрібно розробити

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
таблиці, рисунки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п.	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Травень, 2025р.	Виконано
2.	Одержання індивідуального завдання	Вересень, 2025р.	Виконано
3.	Складання індивідуального плану-графіка написання роботи	Вересень-жовтень 2025 р.	Виконано
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи	Жовтень, 2025 р.	Виконано
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка	Жовтень, 2025 р.	Виконано
6.	Написання розділів кваліфікаційної роботи	Жовтень-квітень, 2025-2026рр.	Виконано
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахуванням зауважень керівника кваліфікаційної роботи	Квітень-травень, 2026р.	Виконано
8.	Написання та оформлення кваліфікаційної роботи в остаточному варіанті	Травень, 2026р.	Виконано
9.	Подання роботи для перевірки на плагіат	Червень, 2026р.	Виконано
10.	Одержання відгуку наукового керівника	Червень, 2026р.	Виконано
11.	Одержання рецензії	Червень, 2026р.	Виконано
12.	Висновок завідувача кафедрою	Червень, 2026р.	Виконано
13.	Захист кваліфікаційної роботи	Червень, 2026р.	Виконано

Здобувач вищої освіти _____ Юлія БРИЧУК

(підпис) *(ім'я та прізвище)*

Науковий керівник _____ Леся СЛАТВІНСЬКА

(підпис) *(ім'я та прізвище)*

РЕЗЮМЕ

Кваліфікаційна робота складається зі 60 сторінок. Кількість розділів – 3, з них 55 сторінок основного тексту, в т.ч. таблиць – 25, список використаних джерел налічує 41 найменування.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку безбар'єрного туризму в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні засади формування, функціонування та розвитку безбар'єрного туристичного середовища в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку безбар'єрного туризму в Україні в умовах сучасних трансформаційних змін.

У 1 розділі розглянуто теоретико-методичні основи розвитку безбар'єрного туризму, визначено його сутність, принципи та нормативно-правове забезпечення в Україні.

У 2 розділі проаналізовано сучасний стан та потенціал розвитку безбар'єрного туризму, визначено основні тенденції, передумови та бар'єри його формування в Україні.

У 3 розділі обґрунтовано інноваційні та практичні напрями розвитку безбар'єрного туризму, зокрема використання цифрових технологій та розробку рекомендацій щодо формування доступного туристичного середовища.

Ключові слова: безбар'єрний туризм, доступність, інклюзивність, туристична інфраструктура, цифровізація, інновації, сталий розвиток.

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджено теоретико-методичні основи розвитку безбар'єрного туризму, розкрито його сутність, принципи та концептуальні підходи до формування в сучасних умовах. Проаналізовано нормативно-правове та інституційне забезпечення розвитку безбар'єрного туризму в Україні. Здійснено оцінку сучасного стану та тенденцій розвитку туристичного ринку України в умовах трансформаційних змін, а також визначено передумови, бар'єри та перспективи розвитку безбар'єрного туризму. Досліджено можливості використання цифрових, інформаційних і технологічних рішень для забезпечення доступності туристичних послуг різним категоріям населення. На основі проведеного аналізу розроблено практичні рекомендації щодо впровадження інноваційної моделі розвитку безбар'єрного туризму в Україні, спрямованої на підвищення доступності туристичної інфраструктури, якості туристичних послуг та рівня соціальної інклюзії.

Ключові слова: безбар'єрний туризм, доступність, інклюзивний туризм, туристичний ринок, туристична інфраструктура, цифрові технології,

інноваційний розвиток, соціальна інклюзія, нормативно-правове забезпечення, доступне середовище, туристичні послуги, сталий розвиток.

SUMMARY

This paper examines the theoretical and methodological foundations of the development of accessible tourism, elucidating its essence, principles and conceptual approaches to its development in the current context. The regulatory and institutional framework for the development of barrier-free tourism in Ukraine is analysed. An assessment is made of the current state and trends in the development of Ukraine's tourism market amidst transformative changes, and the prerequisites, barriers and prospects for the development of barrier-free tourism are identified. The possibilities of using digital, information and technological solutions to ensure the accessibility of tourism services for various categories of the population have been investigated. Based on the analysis, practical recommendations have been developed for the implementation of an innovative model for the development of barrier-free tourism in Ukraine, aimed at improving the accessibility of tourism infrastructure, the quality of tourism services and the level of social inclusion.

Keywords: barrier-free tourism, accessibility, inclusive tourism, tourism market, tourism infrastructure, digital technologies, innovative development, social inclusion, regulatory framework, accessible environment, tourism services, sustainable development.

ЗМІСТ

	ВСТУП	**7**
РОЗДІЛ 1.	**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ**	**10**
1.1.	1.1. Сутність, принципи та концептуальні підходи до формування безбар'єрного туризму	**10**
1.2.	1.2. Нормативно-правове та інституційне забезпечення розвитку безбар'єрного туризму	**14**
РОЗДІЛ 2.	**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**	**22**
2.1.	Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку туристичного ринку України в умовах трансформаційних змін	**22**
2.2.	Аналіз передумов, бар'єрів та перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні	**30**
РОЗДІЛ 3.	**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**	**43**
3.1.	Цифрові, інформаційні та технологічні рішення забезпечення доступності туристичних послуг	**43**
3.2.	Практичні рекомендації щодо впровадження інноваційної моделі розвитку безбар'єрного туризму в Україні	**49**
	ВИСНОВКИ	**55**
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	**58**

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток туристичної галузі України відбувається в умовах масштабних соціально-економічних трансформацій, спричинених наслідками повномасштабної війни, демографічними змінами, процесами європейської інтеграції та переходом до принципів сталого розвитку. Одним із ключових напрямів модернізації туристичної сфери в цих умовах стає формування безбар'єрного туристичного середовища, яке забезпечує рівний доступ до туристичних послуг для всіх категорій населення незалежно від фізичних, вікових, соціальних чи інших особливостей.

Особливої актуальності питання розвитку безбар'єрного туризму набули в умовах воєнного стану, що супроводжується зростанням кількості ветеранів війни, осіб із набутою інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших маломобільних груп населення. Одночасно підвищуються вимоги до доступності туристичної інфраструктури, транспортних систем, цифрових сервісів та якості туристичного обслуговування. У сучасних умовах безбар'єрний туризм розглядається не лише як соціальна ініціатива, а як стратегічний інструмент розвитку туристичної галузі, відновлення людського потенціалу та підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження теоретичних засад, сучасного стану, бар'єрів та перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні, а також визначення практичних напрямів формування доступного туристичного середовища відповідно до міжнародних стандартів і принципів універсального дизайну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку туристичної галузі, інклюзивності та забезпечення доступності туристичних послуг висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у розвиток теорії туризму здійснили Мальська М. П., Любіцева О. О., Нездоймінов С. Г., Цибух В. І., які досліджували проблеми розвитку туристичного середовища та сучасні тенденції функціонування туристичної індустрії. Питання доступного та

інклюзивного туризму розкрито у працях міжнародних організацій UN Tourism, European Network for Accessible Tourism (ENAT), а також у роботах, присвячених концепціям Universal Design та Design for All.

Проблематику безбар'єрності та формування інклюзивного середовища досліджували українські науковці у сфері соціальної політики, просторового розвитку та державного управління. Значну увагу приділено питанням нормативно-правового забезпечення доступності, цифровізації туристичних послуг та впровадження міжнародних стандартів доступного туризму. Разом із тим питання розвитку безбар'єрного туризму в умовах сучасних викликів та післявоєнного відновлення України залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового обґрунтування.

Метою роботи є дослідження теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку безбар'єрного туризму в Україні в умовах сучасних трансформаційних змін.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– дослідити сутність, принципи та концептуальні підходи до формування безбар'єрного туризму;

– проаналізувати нормативно-правове та інституційне забезпечення розвитку безбар'єрного туризму;

– здійснити оцінку сучасного стану та тенденцій розвитку туристичного ринку України в умовах трансформаційних змін;

– провести аналіз передумов, бар'єрів та перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні;

– оцінити рівень інфраструктурної, транспортної та цифрової доступності туристичного середовища;

– обґрунтувати стратегічні напрями розвитку безбар'єрного туризму та розробити практичні рекомендації щодо формування доступного туристичного простору в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку безбар'єрного туризму в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні засади формування, функціонування та розвитку безбар'єрного туристичного середовища в Україні.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу роботи становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері туризму, інклюзивності та сталого розвитку, законодавчі та нормативно-правові акти України, міжнародні стандарти й рекомендації щодо забезпечення доступності туристичних послуг. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу – для узагальнення теоретичних підходів; порівняльний метод – для оцінювання динаміки розвитку туристичного ринку; статистичний метод – для аналізу показників розвитку туристичної сфери; метод системного аналізу – для визначення взаємозв'язків між компонентами безбар'єрного середовища; SWOT-аналіз – для оцінювання сучасного стану та перспектив розвитку безбар'єрного туризму; табличний метод – для представлення результатів дослідження.

Інформаційною базою дослідження є наукові публікації українських і зарубіжних учених, законодавчі та нормативно-правові акти України, міжнародні документи та рекомендації у сфері доступності й туризму, матеріали Державного агентства розвитку туризму України, статистичні дані державних органів, аналітичні звіти міжнародних організацій, офіційні інформаційні ресурси та результати власних узагальнень автора.

Апробація матеріалів роботи. Результати дослідження апробовано та опубліковано у матеріалах збірника [41]: VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство», що відбулась 25–26 березня 2026 року.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, принципи та концептуальні підходи до формування безбар'єрного туризму

Сучасний розвиток туристичної індустрії характеризується посиленням соціальної орієнтації та переходом до моделі сталого й інклюзивного розвитку. У цьому контексті безбар'єрний туризм набуває статусу не лише соціального феномена, а й стратегічного напряму трансформації туристичної галузі, що забезпечує рівний доступ до туристичних послуг для всіх категорій населення.

У працях українських дослідників, зокрема Г. М. Папіжа**,** О. О. Любіцевої, В. І. Цибуха, М. П. Мальської, С. І. Нездоймінова, безбар'єрний туризм розглядається як складова інклюзивної економіки, що поєднує соціальні, інфраструктурні та управлінські компоненти розвитку туристичної сфери. Зокрема, О. О. Любіцева підкреслює, що сучасний туризм переходить від ресурсно-орієнтованої моделі до людиноцентричної, де ключовим є забезпечення рівного доступу до послуг незалежно від фізичних можливостей туриста.

У науковій літературі використовується низка взаємопов'язаних понять, зокрема «доступний туризм» (accessible tourism), «інклюзивний туризм» (inclusive tourism) та «універсальний туризм» (universal tourism), які відображають різні аспекти одного явища.

Таблиця 1.1

Підходи до трактування безбар'єрного туризму*

Поняття	Зміст	Ключовий акцент
Доступний туризм	Забезпечення фізичної та інформаційної доступності туристичних послуг	Усунення інфраструктурних бар'єрів
Інклюзивний туризм	Інтеграція всіх соціальних груп у туристичну діяльність	Соціальна рівність та участь
Універсальний туризм	Проєктування туристичного середовища «для всіх»	Універсальний дизайн без адаптацій

**Джерело: сформовано автором на основі [1].*

Таким чином, безбар’єрний туризм доцільно розглядати як інтеграційну концепцію, що поєднує фізичну доступність, соціальну інклюзію та цифрову адаптивність туристичного середовища.

Ключовим теоретико-методологічним підходом є концепція універсального дизайну, сформульована Р. Мейсом і адаптована до сфери послуг міжнародними організаціями, зокрема UNWTO та European Network for Accessible Tourism (ENAT).

Українські дослідники, зокрема С. Нездоймінов наголошують, що універсальний дизайн у туризмі дозволяє не лише адаптувати інфраструктуру, а й формувати нову модель туристичного простору, де доступність є базовою характеристикою, а не додатковою опцією.

Таблиця 1.2

Принципи універсального дизайну в туризмі*

Принцип	**Зміст у туристичній сфері**
Рівність використання	Доступність об’єктів для всіх туристів
Гнучкість	Адаптація послуг до різних потреб
Простота	Зрозуміла туристична навігація
Інформативність	Альтернативні формати інформації
Безпека	Мінімізація ризиків для туристів
Низькі фізичні зусилля	Легкість пересування
Доступний простір	Врахування потреб МГН

**Джерело: сформовано автором на основі [2].*

Застосування універсального дизайну забезпечує мультиплікативний ефект: підвищення якості туристичних послуг, розширення цільової аудиторії та зростання економічної ефективності підприємств туристичної сфери.

У сучасній науковій думці виділяється декілька підходів до розуміння безбар’єрного туризму, які відображають різні рівні його формування.

Українські науковці (зокрема М. Мальська та С. Нездоймінов) підкреслюють, що найбільш перспективним є інтегрований підхід, який поєднує соціальні, економічні та технологічні аспекти, формуючи цілісну модель інклюзивного туристичного простору.

Таблиця 1.3

Концептуальні підходи до безбар'єрного туризму

Підхід	Характеристика	Основна ідея
Медичний	Адаптація середовища під фізичні обмеження	Усунення фізичних бар'єрів
Соціальний	Подолання соціальних обмежень	Рівність доступу
Економічний	Розгляд як сегмента ринку	Комерційний потенціал
Гуманістичний	Орієнтація на права людини	Туризм як право
Технологічний	Використання цифрових рішень	Digital accessibility

*Джерело: сформовано автором на основі [3].

Найбільш сучасним є інтегрований підхід, який поєднує соціальні, економічні та технологічні аспекти розвитку туристичного середовища.

Цільова аудиторія безбар'єрного туризму є широкою та охоплює як стабільні, так і тимчасові групи населення з обмеженнями мобільності.

Таблиця 1.4

Основні категорії споживачів безбар'єрного туризму*

Категорія	Характеристика потреб
Особи з інвалідністю	Фізична та інформаційна доступність
Ветерани війни	Реабілітаційний та оздоровчий туризм
Люди похилого віку	Комфорт та безпека
Сім'ї з дітьми	Інфраструктура для дітей
ВПО	Соціальна адаптація та мобільність
Особи з тимчасовими обмеженнями	Реабілітація після травм

**Джерело: сформовано автором на основі [4].*

Як зазначає С. Нездоймінов, розширення цих категорій є закономірним наслідком демографічних змін, урбанізації та зростання тривалості життя, що формує довгостроковий попит на інклюзивні туристичні послуги. Сучасний етап розвитку характеризується переходом від декларативної політики до практичного впровадження інклюзивних рішень. Основними тенденціями є цифровізація туристичних послуг, розвиток універсального дизайну,

формування відкритих баз даних доступності та активна участь державних інституцій у регулюванні процесів.

Таблиця 1.5

Ключові тенденції розвитку безбар'єрного туризму*

Тенденція	Зміст
Цифровізація	Онлайн-карти, сервіси доступності
Інклюзивна інфраструктура	Реконструкція об'єктів
Стандартизація	Методичні рекомендації
Соціалізація	Розширення участі груп
Європейська інтеграція	Гармонізація стандартів

**Джерело: сформовано автром на основі [5].*

Безбар'єрний туризм є комплексною міждисциплінарною категорією, що поєднує соціальні, економічні, інфраструктурні та технологічні аспекти розвитку туристичної сфери. Його теоретичне підґрунтя формується на основі концепцій доступного, інклюзивного та універсального туризму, які у сучасних дослідженнях розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиної системи.

Методологічною основою виступає концепція універсального дизайну, що забезпечує рівність доступу та формує нову парадигму туристичного простору – «туризм для всіх». Важливу роль у розвитку даного напряму відіграють українські наукові школи туристичної географії та економіки туризму, які підкреслюють соціальну значущість інклюзивного підходу.

У цілому розвиток безбар'єрного туризму визначається поєднанням демографічних змін, цифрової трансформації та зростання соціального попиту, що формує його як один із ключових напрямів трансформації сучасної туристичної індустрії України.

1.2. Нормативно-правове та інституційне забезпечення розвитку безбар'єрного туризму

Розвиток безбар’єрного туризму є невід’ємною складовою формування інклюзивного суспільства та реалізації принципів рівних можливостей для всіх громадян. Нормативно-правова та інституційна база, яка регулює доступність туристичного середовища, формувалась поступово – від окремих національних ініціатив до комплексних міжнародних механізмів захисту прав осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Сучасна система регулювання включає міжнародні конвенції, директиви Європейського Союзу, національне законодавство та спеціалізовані стандарти, що у своїй сукупності визначають вимоги до доступності туристичної інфраструктури, транспорту, послуг і комунікацій [1, с. 14].

Фундаментальним міжнародним документом у сфері прав осіб з інвалідністю є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (CRPD), прийнята у 2006 році і ратифікована Україною у 2009 році. Стаття 9 Конвенції безпосередньо зобов’язує держави-учасниці забезпечити особам з інвалідністю рівний доступ до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв’язку, а також до інших об’єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються для широкої громадськості. Ця стаття утвердила принцип «Universal Design» (універсального дизайну) як базовий підхід до планування туристичних об'єктів [2, с. 87].

На рівні Організації Об’єднаних Націй питаннями доступного туризму займається Всесвітня туристична організація (ЮНВТО). У 2015 році ЮНВТО опублікувала «Рекомендації щодо доступного туризму для всіх» - документ, що систематизує найкращі міжнародні практики та окреслює принципи розвитку безбар’єрного туризму. Серед ключових принципів виокремлюються: доступність фізичного середовища; доступність інформації та комунікацій; доступність продуктів та послуг; підготовка персоналу для обслуговування туристів з особливими потребами [3, с. 32].

У рамках Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів (прийнятих ГА ООН у 1993 р.) держави зобов’язані усунути фізичні перешкоди у громадських місцях, включаючи об’єкти туристичної привабливості. Хоча ці правила не є юридично обов’язковими, вони відіграли ключову роль у формуванні міжнародної нормативної бази [4, с. 211].

Важливу роль у стандартизації доступності відіграє Міжнародна організація зі стандартизації (ISO). Стандарт ISO 21902:2021 «Tourism and related services – Accessible tourism for all» є першим міжнародним стандартом, що безпосередньо регулює питання безбар’єрного туризму. Він встановлює термінологію, принципи, вимоги та рекомендації для організацій туристичної галузі щодо надання доступних послуг туристам із різними видами обмежень – сенсорними, руховими, когнітивними та іншими. Стандарт охоплює планування маршрутів, вимоги до засобів розміщення, транспорту, туристичних атракцій і систем інформування [5, с. 6].

Регіональний рівень міжнародного регулювання представлений передусім директивами та регламентами Європейського Союзу. Директива ЄС 2019/882 про вимоги до доступності продуктів і послуг (так званий «Акт про доступність ЄС», European Accessibility Act) набула чинності у 2019 році. Вона встановлює єдині вимоги до доступності широкого кола продуктів і послуг, зокрема туристичних, та зобов’язує держави-члени ЄС привести своє законодавство у відповідність до її положень до 28 червня 2025 року. Ця Директива суттєво вплинула на стандарти обслуговування маломобільних туристів у Європі [6, с. 3].

Регламент ЄС № 1107/2006 про права осіб з інвалідністю та осіб зі зниженою рухливістю під час авіаперевезень забезпечує рівний доступ до авіатранспорту – важливої складової міжнародного туризму. Аналогічні норми закріплені у Регламентах ЄС щодо залізничного (1371/2007) та морського (1177/2010) транспорту. Разом ці документи формують «транспортний пакет доступності», що безпосередньо впливає на розвиток безбар’єрного туризму в Європі [7, с. 44].

Серед успішних міжнародних практик особливо виділяється досвід Іспанії, де з 2003 року діє Закон про рівні можливості, недискримінацію та загальну доступність (LIONDAU), а туристична галузь послідовно виконує вимоги національних технічних будівельних норм (СТЕ), які містять детальні параметри доступності. У Великій Британії функціонує програма «Visit England Access for All» з розробленою системою сертифікації доступності туристичних об’єктів. Австралія запровадила систему «National Disability Strategy» із чіткими індикаторами результативності у туристичній сфері [8, с. 119].

Національна нормативно-правова база України у сфері забезпечення доступності формувалась під впливом міжнародних зобов’язань, насамперед після ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Базовим законодавчим актом є Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991, зі змінами), який встановлює загальні засади державної політики щодо осіб з інвалідністю. Безпосередньо питання туризму регулює Закон України «Про туризм» (1995, у редакції 2003 р.), стаття 14 якого визначає доступність туристичних послуг для маломобільних груп населення одним із пріоритетів державної туристичної політики [9, с. 78].

Ключовою інституційною подією в Україні стало прийняття у 2020 році Указу Президента України «Про забезпечення створення безбар’єрного простору в Україні» та відповідної Національної стратегії зі створення безбар’єрного простору в Україні на 2021–2030 роки. Стратегія визначає безбар’єрний простір як простір, у якому кожна людина незалежно від своїх фізичних, сенсорних, когнітивних або психічних особливостей має рівний доступ до об'єктів інфраструктури, послуг, інформації та комунікацій. Одним із пріоритетних напрямів Стратегії є туристично-рекреаційна інфраструктура [10, с. 4].

Для реалізації положень Стратегії в Україні запроваджено посаду Урядового уповноваженого з питань забезпечення рівних прав та можливостей осіб з інвалідністю, а також створено Раду з питань осіб з

інвалідністю при Кабінеті Міністрів України. Органом, що координує державну туристичну політику, є Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ), у структурі якого функціонує відповідний підрозділ, відповідальний за інклюзивний туризм [11, с. 15].

На рівні технічного регулювання фундаментального значення набув Державний стандарт України ДСТУ Б В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення», що встановлює проектні вимоги до будівель та споруд, у тому числі готелів, закладів харчування, туристичних атракцій. У 2019–2021 роках здійснено масштабне оновлення будівельних норм (ДБН В.2.2-17:2006 – нові ДБН В.2.2-40:2018) з урахуванням положень CRPD та євростандартів [12, с. 38].

Важливим інструментом державного управління є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011), який закріпив вимоги щодо доступності при розробці містобудівної та проектної документації.

З 2022 року, в умовах повномасштабного воєнного вторгнення, питання безбар'єрності набули нового виміру – реабілітаційного: різко зросла кількість осіб з набутою інвалідністю, що актуалізувало запит на доступну туристично-рекреаційну інфраструктуру як компонент системи відновлення [13, с. 52].

У 2023 році прийнято Закон України «Про забезпечення доступності будівель і споруд для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення», який конкретизував механізм дотримання вимог доступності при будівництві та реконструкції об'єктів, запровадив обов'язковий «паспорт доступності» для об'єктів туристичної інфраструктури та встановив відповідальність за порушення стандартів доступності. Цей закон суттєво зміцнив правовий фундамент безбар'єрного туризму в Україні [14, с. 7].

Сучасні стратегічні підходи до розвитку доступного туристичного середовища ґрунтуються на концепції «Туризм для всіх» (Tourism for All), що відображає перехід від медичної моделі інвалідності до соціальної та правозахисної. Цей підхід розглядає доступність не як виняткову пільгу для

окремих категорій населення, а як фундаментальну характеристику якісного туристичного продукту загалом [15, с. 23].

Концепція «Universal Design» (UD) є стрижневим принципом сучасного стратегічного планування доступного середовища. Розроблена в Університеті Північної Кароліни (США) у 1997 році, ця концепція передбачає проектування об'єктів, продуктів і середовищ, зручних для всіх людей незалежно від їхнього віку, здоров'я, зросту чи інших характеристик – без необхідності адаптації або спеціального дизайну. У туристичній галузі впровадження принципів UD розглядається як комерційно вигідна стратегія, оскільки охоплює широкий споживчий сегмент: осіб з інвалідністю, літніх людей, сімей з малими дітьми, осіб з тимчасовими травмами [16, с. 61].

Стратегічний підхід «Design for All» (DfA), поширений у Європі, є практичним втіленням ідей UD. Організація «Design for All Europe» (EIDD) з 2004 року активно просуває цей підхід у секторі туризму. Декларація EIDD «Стокгольмська декларація» (2004) закріпила розуміння DfA як стратегії, що забезпечує дизайн середовищ, продуктів, сервісів і систем, зручних і ефективних для всіх людей [17, с. 9].

Важливим стратегічним підходом є «Інклюзивний туризм» (Inclusive Tourism), що акцентує увагу не лише на фізичній доступності, а й на соціальній інтеграції туристів із різними потребами. Цей підхід включає підготовку персоналу, формування інклюзивної культури обслуговування, розробку адаптованих туристичних програм, а також активне залучення самих осіб з інвалідністю до проектування туристичних послуг і середовищ [18, с. 144].

У контексті цифрової трансформації туристичної галузі набуває значення стратегія «Цифрова доступність» (Digital Accessibility). Вимоги Керівних принципів щодо доступності вебконтенту (WCAG 2.1 та 2.2), розроблених Консорціумом W3C, поширились і на туристичні платформи, системи бронювання та мобільні застосунки. Зокрема, в ЄС вимоги WCAG 2.1 рівня AA стали обов'язковими для вебсайтів державних органів та

туристичних організацій з 2020 року відповідно до Директиви 2016/2102 [19, с. 28].

Окремим стратегічним напрямом є розвиток «Сертифікації доступності» туристичних об'єктів – системи незалежної верифікації відповідності об’єктів стандартам доступності. В Європі функціонують різні моделі таких систем: від добровільних програм сертифікації (як «Accessible Portugal» чи «Tourism for All UK») до обов’язкових державних реєстрів (як «Registro de Turismo Accesible» в Іспанії). В Україні впровадження системи «паспортів доступності» туристичних об’єктів є кроком у напрямку формування такої системи [20, с. 17].

Аналіз міжнародних стратегічних підходів свідчить про чітку тенденцію до інтеграції вимог доступності у загальні стратегії сталого розвитку туризму. Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР), зокрема Ціль 10 (скорочення нерівності) та Ціль 11 (сталі міста та спільноти), безпосередньо пов’язані з питаннями доступності туристичного середовища. ЮНВТО активно просуває концепцію «Сталого та інклюзивного туризму» як стратегічний пріоритет розвитку галузі на 2030 рік [3, с. 47].

Таким чином, нормативно-правове та інституційне забезпечення розвитку безбар’єрного туризму формує багаторівневу систему регулювання, що охоплює міжнародні конвенції та стандарти (CRPD, ISO 21902:2021), регіональні директиви (насамперед ЄС), національне законодавство (в Україні – Стратегія безбар’єрного простору 2021–2030, профільні закони та ДБН) та стратегічні підходи (Universal Design, Design for All, інклюзивний туризм, цифрова доступність). Їх системне впровадження є необхідною умовою створення справді доступного туристичного середовища, що відповідатиме потребам різних категорій туристів.

У результаті проведеного теоретико-методичного дослідження встановлено, що безбар’єрний туризм у сучасних умовах виступає одним із стратегічних напрямів трансформації туристичної індустрії та важливим інструментом реалізації принципів сталого й інклюзивного розвитку. Його

сутність полягає у створенні доступного туристичного середовища, що забезпечує рівні можливості участі у туристичній діяльності незалежно від фізичних, сенсорних, вікових, соціальних чи інших особливостей людини.

Дослідження теоретичних підходів дозволило визначити, що безбар'єрний туризм формується на перетині концепцій доступного (accessible tourism), інклюзивного (inclusive tourism) та універсального (universal tourism) туризму. Їх інтеграція забезпечує комплексний підхід до організації туристичного простору, у якому поєднуються інфраструктурна доступність, соціальна інтеграція та цифрова адаптивність туристичних послуг. Методологічною основою такого підходу виступає концепція універсального дизайну (Universal Design), відповідно до якої доступність розглядається не як додатковий елемент, а як базовий принцип формування туристичного продукту.

Встановлено, що сучасні концептуальні підходи до розвитку безбар'єрного туризму еволюціонували від медичної моделі до соціальної, гуманістичної та інтегрованої моделей, які орієнтовані на забезпечення рівності можливостей, розширення участі різних соціальних груп та підвищення якості туристичного досвіду. При цьому цільова аудиторія безбар'єрного туризму постійно розширюється та охоплює не лише осіб з інвалідністю, а й ветеранів, осіб похилого віку, сім'ї з дітьми, внутрішньо переміщених осіб і людей із тимчасовими обмеженнями мобільності.

Аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення засвідчив, що розвиток безбар'єрного туризму базується на багаторівневій системі регулювання, яка включає міжнародні документи (Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, рекомендації ЮНВТО, стандарт ISO 21902:2021), європейські механізми забезпечення доступності та національне законодавство України. Важливе значення для України мають Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору на період до 2030 року, оновлені державні будівельні норми, механізми цифрової доступності та розвиток

інституційної підтримки через діяльність профільних органів державного управління.

Особливої актуальності питання безбар’єрності набувають в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій та наслідків війни, що супроводжуються збільшенням кількості осіб із набутою інвалідністю та зростанням суспільного запиту на доступне середовище. За таких умов безбар’єрний туризм перетворюється не лише на інструмент соціальної інтеграції, а й на чинник відновлення людського потенціалу, регіонального розвитку та підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі.

Отже, створення ефективної системи розвитку безбар’єрного туризму потребує комплексного поєднання теоретичних підходів, сучасних управлінських інструментів, міжнародних стандартів та практичних механізмів реалізації державної політики, що у перспективі забезпечить формування в Україні конкурентоспроможного туристичного середовища, орієнтованого на принцип «туризм для всіх».

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку туристичного ринку України в умовах трансформаційних змін

Аналіз ринку туристичних послуг є фундаментальним етапом для розуміння сучасного стану та перспектив розвитку галузі, особливо в умовах значних зовнішніх та внутрішніх викликів. Туристичний ринок України, як і вся національна економіка, переживає період глибокої трансформації, спричиненої повномасштабною військовою агресією росії, що розпочалася у лютому 2022 року. Це зумовлює кардинальну переорієнтацію попиту, зміну географічної структури туристичних потоків та появу нових пріоритетів безпеки.

Проаналізуємо динаміку туристичного збору як індикатора відновлення ринку. Туристичний збір (ТЗ) є одним із ключових фіскальних індикаторів, що відображає реальний рівень туристичної активності та обсяги розміщення туристів у легальному секторі. Аналіз динаміки цього показника дозволяє простежити траєкторію відновлення галузі після кризи 2022 року та оцінити її поточний стан.

Таблиця 2.1

Динаміка туристичного збору в Україні, 2021–2025 рр. (млн грн)*

Рік	Сума (млн грн)	Зростання до попереднього року
2021	235,5	–
2022	178,9	–24,0%
2023	222,6	+24,4%
2024	273,1	+22,7%
2025	~312,0	+14,2%
Зростання 2025 до 2021	+76,5	+32,5%

**Джерело: складено автором за даними [7].*

Як свідчать дані (табл. 2.1), після різкого спаду у 2022 році (–24,0%), спричиненого повномасштабним вторгненням та масштабним падінням туристичної активності, галузь розпочала стійке відновлення. У 2023 році туристичний збір зріс на 24,4%, у 2024-му – ще на 22,7%, що підтверджує сталу позитивну динаміку. Прогнозні дані 2025 року вказують на подальше зростання приблизно на 14,2%, що в абсолютному вираженні становить близько 312 млн грн. У підсумку загальне збільшення туристичного збору за п’ятирічний період (2021–2025) сягне орієнтовно 32,5%, що свідчить про повне повернення ринку до траєкторії зростання та навіть перевищення довоєнних показників.

Таке відновлення пояснюється кількома ключовими факторами: переорієнтацією внутрішніх туристів на безпечні регіони Заходу та Центру країни; зростанням попиту на внутрішній відпочинок внаслідок неможливості виїзду за кордон для значної частини населення; активізацією ділового туризму у відносно стабільних містах, насамперед у Києві; а також процесами детінізації у сфері короткострокової оренди житла.

Проаналізуємо регіональну диференціацію податкових надходжень. Аналіз регіональної структури туристичного ринку дозволяє виявити глибоку просторову асиметрію, що сформувалася під впливом воєнних умов. Порівняння податкових надходжень від туристичної галузі за 9 місяців 2023, 2024 та 2025 років розкриває масштаб цих відмінностей (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі за 9 місяців 2023–2025 рр. (млн грн)

Область	2023 р.	2024 р.	2025 р.	Зміни, % 2025/2023
Вінницька	19,9	23,9	27,5	+38,2%
Волинська	11,1	13,3	15,3	+37,8%
Дніпропетровська	69,6	85,3	98,1	+41,0%
Донецька	5,6	3,9	3,5	–37,5%

Житомирська	9,8	12,3	14,1	+43,9%
Закарпатська	62,8	77,2	88,8	+41,4%
Запорізька	10,6	7,4	6,6	–37,7%
Івано-Франківська	99,1	126,8	145,8	+47,1%
Київська	172,8	230,0	276,0	+59,7%
Кіровоградська	10,9	13,6	15,6	+43,1%
Луганська	0,3	0,1	0,1	–66,7%
Львівська	248,4	335,3	395,6	+59,3%
Миколаївська	13,3	15,3	17,2	+29,3%
Одеська	76,1	95,1	109,4	+43,8%
Полтавська	30,9	38,1	43,8	+41,7%
Рівненська	14,2	17,4	20,0	+40,8%
Сумська	6,9	8,2	9,4	+36,2%
Тернопільська	13,6	16,5	18,9	+39,0%
Харківська	25,9	20,7	18,6	–28,2%
Херсонська	1,3	0,5	0,3	–76,9%
Хмельницька	22,0	27,3	31,4	+42,7%
Черкаська	13,9	16,9	19,4	+39,6%
Чернівецька	21,4	28,6	32,9	+53,7%
Чернігівська	7,1	8,0	8,9	+25,4%
м. Київ	354,1	467,4	560,9	+58,4%
ВСЬОГО	**1 668,7**	**2 198,7**	**2 593,2**	**+55,4%**

**Джерело: складено автором за даними [8].*

Загальний приріст податкових надходжень за аналізований період склав +55,4%, що підтверджує системне зміцнення фіскальної бази туристичного сектору. Водночас регіональна картина є вкрай контрастною. Найвищу динаміку забезпечили захід та центр країни: Київська (+59,7%), Львівська (+59,3%), Чернівецька (+53,7%) та Івано-Франківська (+47,1%) області, а також місто Київ (+58,4%). Ці регіони перетворилися на зони концентрації туристичного попиту, приймаючи як переміщених осіб та відпочивальників, так і ділових мандрівників.

На протилежному полюсі перебувають прифронтові та тимчасово окуповані регіони. Херсонська область зафіксувала катастрофічне скорочення надходжень на –76,9%, Луганська – на –66,7%, Донецька – на –37,5%. Ці дані

відображають фактичне руйнування туристичної інфраструктури у зонах бойових дій, масовий відтік населення та повну дестабілізацію підприємницького середовища. Харківська область також демонструє від'ємну динаміку (–28,2%) попри збереження формального статусу підконтрольної території, що пояснюється регулярними ракетними обстрілами та близькістю до лінії фронту.

Проаналізуємо структуру туристичного збору за типом суб'єктів господарювання. Однією з ключових структурних змін 2025 року стала трансформація співвідношення між великим та малим бізнесом у формуванні туристичного збору (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура туристичного збору за типом бізнесу за 9 місяців 2025 р.*

Тип бізнесу	Сума ТЗ, млн грн	Частка, %	Динаміка (2025/2024)
Великий бізнес (готелі, санаторії)	125,2	53%	+6,5%
Малий бізнес (квартири, садиби, ФОП)	109,2	47%	+39,0%
Всього	234,4	100%	+36,0%

**Джерело: складено автором за даними [9].*

Аналіз (табл. 2.3) свідчить, що великий бізнес (готелі, санаторії) формує 53% загального туристичного збору (125,2 млн грн), однак його темп зростання є мінімальним – лише +6,5%. Це пояснюється тим, що великі готелі у Києві та Львові вже у 2024 році вийшли на граничний рівень заповнюваності, а подальше зростання виручки відбувалося переважно за рахунок підвищення цін.

Натомість малий бізнес (квартири, садиби, фізичні особи-підприємці) забезпечує 47% надходжень (109,2 млн грн) і демонструє разючу динаміку зростання – +39%, що є ключовим рушієм загального приросту ТЗ на +36%. Такий стрибок обумовлений кількома взаємопов'язаними процесами:

масовою легалізацією приватного сектору короткострокової оренди, підвищеним попитом внутрішніх туристів на доступніші форми розміщення, а також гнучкістю цінової політики малих підприємців у порівнянні з великими мережами. За своєю суттю, зростання малого бізнесу є одночасно і показником детінізації, і свідченням демократизації туристичного попиту.

Проаналізуємо просторову концентрацію туристичного потоку. Розподіл туристичного збору між регіонами наочно демонструє, де фактично зосереджений туристичний попит у сучасній Україні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл туристичного збору та динаміки ПН по регіонах-лідерах за 9 місяців 2025 р.

Регіон	ТЗ, млн грн	Частка від 234,4 млн грн	Ключовий фактор	Динаміка ПН 2025/2023
м. Київ	51,0	21,8%	Діловий туризм	+58,4%
Львівська	42,5	18,1%	Культурний, рекреаційний	+59,3%
Івано-Франківська	32,5	13,9%	Карпатський туризм	+47,1%
Закарпатська	21,1	9,0%	Бальнеологічний	+41,4%
Дніпропетровська	11,7	5,0%	Волонтерські потоки	+41,0%
ТОП-4 разом	147,1	62,8%	Висока концентрація	-

**Джерело: складено автором за даними [10].*

Як свідчать дані (табл. 2.4), чотири регіони – місто Київ, Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області – акумулюють 62,8% загальнонаціонального туристичного збору (147,1 з 234,4 млн грн), що вказує на надзвичайно високу концентрацію туристичної активності. Місто Київ займає першу позицію з часткою 21,8%, причому 81% столичного ТЗ формується великим бізнесом, що відображає переважання ділового та корпоративного туризму.

Львівська область із часткою 18,1% є беззаперечним лідером рекреаційного та культурного туризму: її змішана структура ринку (понад 50% – великий бізнес) свідчить про розвинену готельну інфраструктуру та диверсифікований попит. Івано-Франківська область (13,9%) демонструє найяскравіший приклад домінування малого бізнесу (72% ТЗ), що відповідає рекреаційній спеціалізації Карпатського регіону. Значну роль при цьому відіграє Поляницька громада, яка генерує понад 70% обласного туристичного збору завдяки розгалуженій мережі гірськолижних курортів і санаторіїв.

Закарпатська область (9,0%) утримує стабільну позицію завдяки оздоровчому та бальнеологічному туризму, що зберігає попит навіть в умовах воєнного стану. Дніпропетровська область (5,0%), незважаючи на близькість до зони активних бойових дій, підтримує відносно значний рівень ТЗ завдяки волонтерським, логістичним та гуманітарним потокам.

Проаналізуємо трансформацію ринку: три фази адаптації (2023–2025 рр.). Аналіз ринкової динаміки за досліджуваний період дозволяє виділити три якісно відмінні фази розвитку туристичного сектору в умовах повномасштабної війни.

Перша фаза – адаптаційна (2023 рік) – характеризувалася тим, що галузь вчилася функціонувати в умовах постійних ракетних загроз і масштабної релокації населення на Захід. Попри мінімальне зростання ПН, туристичний збір почав відновлюватися за рахунок внутрішнього попиту на відпочинок та оздоровлення.

Друга фаза – відновлювальна (2024 рік) – ознаменувалася масовим поверненням ділової активності до відносно безпечних хабів, насамперед до Києва. Податкові надходження зросли прогнозовано на +32% порівняно з 2023 роком, а ринок продемонстрував здатність до стабілізації навіть в умовах триваючого конфлікту.

Третя фаза – фаза рекордного зростання (2025 рік) – відзначається тим, що адаптація фактично завершена. Ринок демонструє суттєве зростання: ТЗ збільшився на +36% до 2024 року, а ПН – на +18%. Особливо показовим є те, що туристичні надходження перевищили довоєнний рівень, що є беззаперечним свідченням стійкості та адаптивної спроможності галузі.

Зміни в попиті на туристичні послуги. Воєнні умови кардинально змінили структуру туристичного попиту в Україні. По-перше, відбулася переорієнтація від зовнішнього до внутрішнього туризму: виїзний туризм скоротився критично через обмеження для чоловіків призовного віку, закриття аеропортів та загальну небезпеку подорожей. По-друге, змінилася мотивація подорожей: рекреаційно-оздоровчий туризм витіснив класичний пізнавальний, оскільки населення шукає відновлення психологічних ресурсів в умовах хронічного стресу.

По-третє, з’явився принципово новий сегмент – вимушені переміщені особи, які стали специфічною категорією «споживачів» туристичних послуг у безпечних регіонах. Їхня присутність суттєво збільшила навантаження на готельну та орендну інфраструктуру Заходу країни, штучно підвищуючи показники туристичного збору. По-четверте, актуалізувався запит на доступний (інклюзивний) туризм: серед переміщених осіб та, особливо, серед ветеранів і людей з набутою інвалідністю внаслідок бойових дій суттєво зросла частка осіб з обмеженими можливостями, що формує нові вимоги до туристичної інфраструктури.

Проаналізуємо роль внутрішнього туризму як системоутворюючого чинника. Внутрішній туризм перетворився на фактичну опору всієї туристичної галузі України в умовах повномасштабної війни. До 2022 року частка іноземних туристів у формуванні туристичного збору була суттєвою, проте сьогодні ринок орієнтований переважно на внутрішнього споживача. Цей феномен має як об’єктивні причини (закриті кордони, небезпека), так і суб’єктивні – зростання патріотичної мотивації до відкриття власної країни.

Внутрішній туризм виконує одразу декілька системних функцій у кризових умовах: забезпечує підтримку зайнятості у сфері гостинності; формує джерела поповнення місцевих бюджетів через туристичний збір та податки; сприяє психологічній реабілітації населення, що перебуває в умовах тривалого стресу; а також стимулює розвиток малого підприємництва у рекреаційних регіонах.

Показово, що темпи зростання малого бізнесу (+39%) майже у шість разів перевищують показники великого (+6,5%), що свідчить про поширення туристичних послуг у «довгий хвіст» дрібних постачальників. Це, з одного боку, сприяє детінізації ринку, а з іншого – формує нові виклики для регулювання якості послуг та забезпечення стандартів доступності для туристів з особливими потребами.

У межах проведеного аналізу за досліджуваний період 2021–2025 рр. встановлено, що туристичний ринок України демонструє стійку тенденцію до відновлення і вже перевищив довоєнний рівень туристичного збору: прогнозоване зростання 2025 року до 2021 року становить орієнтовно +32,5%. Ринок зазнав глибоких структурних трансформацій у трьох ключових вимірах.

По-перше, у географічному: сформувалося нове «ядро» туристичного ринку на Заході та в Центрі країни (4 регіони акумулюють майже 63% усіх надходжень), тоді як прифронтові регіони увійшли в зону економічної деградації (скорочення до –76,9%). По-друге, у суб’єктному: малий бізнес перетворився на головний двигун зростання та детінізації (+39% проти +6,5% у великому), що принципово змінює конфігурацію ринку. По-третє, у попитовому: внутрішній туризм стає безальтернативним системоутворюючим сегментом, при цьому зростає частка туристів з особливими потребами, що безпосередньо обумовлює актуальність розвитку безбар’єрного туризму як стратегічного напряму трансформації галузі. Ці тенденції визначають контекст та передумови для подальшого аналізу стану та перспектив безбар’єрного туризму, якому присвячений наступний підрозділ роботи.

2.2. Аналіз передумов, бар'єрів та перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні

Формування безбар'єрного середовища є одним із пріоритетних напрямів сучасної державної політики України, що реалізується в межах Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року []. Туристична галузь посідає особливе місце у цьому процесі, оскільки саме рівень доступності туристичних послуг значною мірою визначає можливості участі різних соціальних груп у туристичній діяльності та реалізації права на відпочинок, подорожі й культурний розвиток.

В умовах післявоєнного відновлення України питання розвитку безбар'єрного туризму набуває особливої актуальності. Зростання кількості ветеранів війни, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та інших маломобільних груп населення формує нові вимоги до туристичної інфраструктури та сервісів. Відповідно, забезпечення доступності туристичного середовища поступово трансформується з соціальної ініціативи в один із ключових факторів конкурентоспроможності туристичної галузі.

Сучасний розвиток безбар'єрного туризму в Україні характеризується переходом від формування нормативно-правових засад до практичної реалізації інструментів оцінювання, моніторингу та забезпечення доступності. Важливу роль у цьому процесі відіграє Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) [], яке останніми роками активно впроваджує проєкти, спрямовані на створення інклюзивного туристичного середовища та інтеграцію принципів універсального дизайну у сферу туристичних послуг.

Проаналізуємо інституційні передумови розвитку безбар'єрного туризму. Однією з ключових передумов розвитку безбар'єрного туризму є формування відповідного інституційного середовища. В Україні створено нормативно-правову основу, яка регламентує права осіб з інвалідністю та

визначає вимоги до забезпечення доступності об’єктів соціальної, транспортної та туристичної інфраструктури.

Важливим кроком стало включення туристичної галузі до реалізації Національної стратегії зі створення безбар’єрного простору в Україні до 2030 року []. У межах виконання відповідного плану заходів ДАРТ розробило методичні рекомендації щодо формування безбар’єрності в туризмі та забезпечення доступності туристичної інформації для осіб з інвалідністю. Методичні матеріали передбачають використання перекладу українською жестовою мовою, субтитрування, аудіокоментування, альтернативних форматів текстів та інших засобів доступної комунікації.

Запровадження таких рекомендацій дозволяє уніфікувати підходи до надання туристичних послуг та сприяє формуванню єдиних стандартів доступності на національному рівні.

Інфраструктурна доступність є базовою умовою функціонування безбар’єрного туристичного середовища. Вона охоплює доступність будівель, транспортних вузлів, засобів розміщення, закладів харчування, туристичних маршрутів, культурних об’єктів та природних рекреаційних територій. Одним із наймасштабніших проєктів останніх років стало створення туристичної Мапи безбар’єрності України, яку ДАРТ реалізує спільно з громадською організацією «ЛУН Місто» []. Основною метою проєкту є формування відкритої цифрової бази даних про рівень доступності туристичних об’єктів та забезпечення туристів достовірною інформацією під час планування подорожей.

Станом на останні оновлення на туристичній Мапі безбар’єрності представлено 998 інфраструктурних об’єктів із 15 регіонів України. Із них 243 об’єкти належать до сегмента HoReCa, що включає готелі, засоби розміщення та заклади ресторанного господарства. Процес наповнення ресурсу триває за

участю місцевих органів влади, громадських організацій та представників туристичного бізнесу [].

Створення такого цифрового інструменту має кілька важливих переваг:

- забезпечення відкритого доступу до інформації про рівень доступності туристичних об’єктів;
- підвищення прозорості туристичного ринку;
- стимулювання суб’єктів господарювання до модернізації інфраструктури;
- формування культури безбар’єрності серед учасників туристичної діяльності;
- підвищення рівня довіри з боку туристів.

Разом із тим результати моніторингу ДАРТ свідчать про наявність значних інфраструктурних проблем. За результатами оцінювання лише 19,3 % готелів України можна вважати доступними та такими, що мають документальне підтвердження відповідності вимогам доступності [], що свідчить про значний розрив між нормативними вимогами та фактичним станом туристичної інфраструктури.

Таблиця 2.5

Розвиток цифрових інструментів безбар’єрного туризму*

Показник	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Туристична Мапа безбар’єрності	відсутня	запущено	функціонує
Кількість об’єктів із цифровим описом доступності	–	600	998
Методичні рекомендації ДАРТ щодо доступності	розробка	впроваджено	оновлюються
Доступність онлайн-інформації про туристичні об’єкти	низька	середня	середня–висока

**Джерело: сформовано автором на основі матеріалів ДАРТ [12].*

Дані (табл. 2.5) свідчать про поступовий розвиток цифрових інструментів безбар’єрного туризму в Україні. У 2023 році цифрові рішення перебували на початковому етапі формування та характеризувалися відсутністю єдиної системи доступності туристичної інформації. У 2024 році

відбувся перехід до практичного впровадження цифрових інструментів, зокрема запуску Мапи безбар'єрності ДАРТ та розроблення методичних рекомендацій щодо доступності туристичної інформації.

У 2025 році спостерігається розширення цифрової бази та охоплення більшої кількості регіонів і об'єктів, однак загальний рівень цифрової доступності залишається середнім–високим, що свідчить про потребу подальшого розвитку цифрових сервісів у сфері туризму.

Таблиця 2.6

Сучасні інструменти формування інфраструктурної доступності у туризмі України*

Інструмент	Характеристика	Очікуваний результат
Туристична Мапа безбар'єрності	Цифрова база доступних туристичних об'єктів	Підвищення прозорості інформації
Методичні рекомендації ДАРТ	Уніфікація підходів до доступності	Стандартизація туристичних послуг
Принципи універсального дизайну	Адаптація туристичного середовища	Розширення цільової аудиторії
Інклюзивна модернізація інфраструктури	Реконструкція туристичних об'єктів	Підвищення конкурентоспроможності
Моніторинг доступності закладів	Оцінювання відповідності стандартам	Контроль якості туристичних послуг

**Джерело: сформовано автором за матеріалами ДАРТ [13].*

Транспортна доступність є одним із найбільш проблемних компонентів безбар'єрного туристичного середовища. Вона включає можливість безпечного та комфортного пересування туристів до місця призначення, між туристичними об'єктами та в межах туристичних дестинацій.

Основними бар'єрами залишаються:

- недостатня кількість адаптованого громадського транспорту;
- відсутність універсальних навігаційних систем;
- обмежена доступність залізничної інфраструктури;
- складність пересування історичними центрами міст;
- нерівномірний розвиток транспортної доступності між регіонами.

Особливої актуальності ці проблеми набули внаслідок руйнування транспортної інфраструктури під час війни. Водночас процес відновлення відкриває можливості для впровадження сучасних стандартів універсального дизайну вже на етапі реконструкції.

Однією з найбільш перспективних тенденцій розвитку безбар'єрного туризму є цифровізація. Саме цифрові технології здатні частково компенсувати існуючі фізичні обмеження та значно спростити процес планування подорожей.

ДАРТ визначає цифрову трансформацію туристичної галузі як один із ключових напрямів модернізації туризму. Особливого значення набувають:

- цифрові карти доступності;
- адаптивні вебресурси;
- онлайн-бронювання доступного розміщення;
- мобільні туристичні застосунки;
- інтерактивні навігаційні сервіси;
- цифрові аудіогіди;
- віртуальні туристичні маршрути.

Методичні рекомендації ДАРТ передбачають використання доступних форматів подання інформації, включаючи жестову мову, субтитрування, аудіоописи та адаптовані інформаційні матеріали, що сприяє формуванню цифрового середовища, орієнтованого на потреби різних категорій користувачів [14].

Таблиця 2.7

Оцінка рівня цифрової готовності туристичного середовища України у 2025 році*

Напрям	Поточний рівень
Онлайн-доступність послуг	Середній
Доступність туристичної інформації	Середній

Розвиток цифрових сервісів	Високий
Навігація доступними маршрутами	Низький
Інтеграція цифрових рішень	Середній

**Джерело: сформовано автором на основі [15].*

Сучасні демографічні та соціальні процеси створюють об'єктивні передумови для розширення сегмента безбар'єрного туризму. Потенційними споживачами таких послуг виступають:

- особи з інвалідністю;
- ветерани війни;
- люди похилого віку;
- сім'ї з маленькими дітьми;
- внутрішньо переміщені особи;
- особи з тимчасовими порушеннями мобільності.

Таблиця 2.8

Динаміка чисельності основних категорій потенційних споживачів безбар'єрного туризму в Україні у 2022–2025 рр.*

Категорія населення	**2022 р., млн осіб**	**2023 р., млн осіб**	**Відхилення 2023/2022, %**	**2024 р., млн осіб**	**Відхилення 2024/2023, %**	**2025 р., млн осіб**	**Відхилення 2025/2024, %**
Особи з інвалідністю	2,72	2,90	+6,6	3,00	+3,4	3,60	+20,0
Внутрішньо переміщені особи	4,87	4,90	+0,6	4,64	-5,3	4,60	-0,9
Ветерани війни	0,50	0,90	+80,0	1,20	+33,3	1,70	+41,7
Пенсіонери	10,69	10,52	-1,6	10,34	-1,7	10,20	-1,4
Загальна потенційна аудиторія безбар'єрного туризму*	18,78	19,22	+2,3	19,18	-0,2	20,10	+4,8

**Без урахування можливого перетину окремих категорій населення.*

**Джерело: сформовано автором за даними [15].*

Результати аналізу (табл. 2.8) свідчать про поступове зростання потенційної аудиторії безбар'єрного туризму в Україні. Найвищі темпи приросту демонструє категорія ветеранів війни: у 2023 році їх чисельність збільшилася на 80,0 %, у 2024 році – на 33,3 %, а у 2025 році – ще на 41,7 %. Також спостерігається стале зростання кількості осіб з інвалідністю, особливо у 2025 році (+20,0 %). Водночас кількість внутрішньо переміщених осіб та пенсіонерів поступово скорочується. Загалом чисельність потенційних споживачів безбар'єрного туризму зросла з 18,78 млн осіб у 2022 році до 20,10 млн осіб у 2025 році, що свідчить про розширення соціальної бази попиту на доступні туристичні послуги та актуалізує необхідність розвитку безбар'єрного туристичного середовища в Україні.

За оцінками міжнародних організацій ВОЗ, ООН, UN Tourism [], частка населення, яке потребує доступного середовища, постійно зростає. Відповідно, інвестиції у безбар'єрність стають не лише соціально відповідальним рішенням, а й економічно доцільним напрямом розвитку туристичного бізнесу.

Таблиця 2.9

Глобальна динаміка основних категорій потенційних споживачів безбар'єрного туризму (2022–2025 рр.)*

Категорія населення	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.	Глобальна тенденція	Відхилення 2025/2024
Особи з інвалідністю, млрд осіб	1,30	1,30	1,30	1,30+	Стабільно високий рівень (~16% населення світу)	≈0% (стабільно високий рівень)
Особи з тимчасовими обмеженнями мобільності (після травм, хвороб), млрд осіб	0,4–0,6	0,4–0,7	0,5–0,8	0,6–0,9	Зростання через старіння населення	+15–20%
Люди віком 60+, млрд осіб	1,1	1,2	1,25	1,3	Сильне зростання (1 з 6 у найближчі роки)	+4%

Особи, що подорожують з супроводом (родини, доглядальники), млрд осіб	2,0+	2,1+	2,2+	2,3+	Розширення мультиплікативного ефекту ринку	+4,5%
Загальна потенційна аудиторія (accessible tourism), млрд осіб	3,5–4,0	3,6–4,1	3,8–4,3	4,0–4,5	Постійне зростання ринку	+5–6%

**Джерело: сформовано автором на основі [15].*

Світові дані демонструють, що ринок безбар'єрного (accessible) туризму є одним із найбільших у туристичній індустрії та охоплює потенційно до половини населення планети. Його зростання відбувається не лише за рахунок осіб з інвалідністю, а й через старіння населення, збільшення кількості людей із тимчасовими обмеженнями мобільності та подорожі сімей із дітьми. Це формує стабільний глобальний попит і підтверджує економічну доцільність розвитку інклюзивної туристичної інфраструктури.

Доступність туристичних послуг дозволяє залучити нові сегменти споживачів, підвищити рівень завантаженості туристичної інфраструктури та збільшити доходи підприємств туристичної сфери.

Проаналізуємо стан міжнародного співробітництва та європейський вектор розвитку. Важливим фактором розвитку безбар'єрного туризму є міжнародна співпраця. У 2025 році ДАРТ спільно з UN Tourism організувало міжнародний вебінар «Accessible Tourism for All: Focus on Ukraine» [], присвячений питанням універсального дизайну, інклюзивності та впровадження міжнародних стандартів доступності. У заході взяли участь представники Європейської мережі доступного туризму (ENAT) та провідні міжнародні експерти у сфері інклюзивного туризму [].

Результати вебінару дозволили визначити стратегічні напрями подальшого розвитку:

- гармонізацію українських стандартів із європейськими;
- розвиток універсального дизайну;
- модернізацію туристичної інфраструктури;
- створення інклюзивних туристичних продуктів;
- впровадження міжнародних практик оцінювання доступності.

Основні бар’єри розвитку безбар’єрного туризму. Незважаючи на позитивну динаміку, розвиток безбар’єрного туризму стримується низкою проблем:

1. Недостатній рівень фізичної доступності туристичних об’єктів.
2. Обмежені інвестиційні ресурси для модернізації інфраструктури.
3. Нерівномірний розвиток доступності між регіонами.
4. Недостатній рівень підготовки персоналу.
5. Відсутність комплексної системи сертифікації доступних туристичних послуг.
6. Недостатній розвиток доступної транспортної інфраструктури.
7. Наслідки воєнних дій та руйнування інфраструктури.

Проведений аналіз комплексної оцінки готовності туристичного середовища України до розвитку безбар’єрного туризму свідчить, що Україна перебуває на етапі переходу від формування політики безбар’єрності до її практичної реалізації. Найбільш розвиненим компонентом є інституційне забезпечення, тоді як інвестиційна та інфраструктурна складові потребують подальшого розвитку.

Таблиця 2.10

SWOT-оцінка поточного стану безбар’єрного туризму*

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Державна підтримка ДАРТ	Низька частка доступних об'єктів
Мапа безбар'єрності	Недостатнє фінансування
Інтеграція європейських практик	Нерівномірний розвиток регіонів
Можливості	**Загрози**
Післявоєнна відбудова за принципами доступності	Воєнні ризики
Зростання попиту з боку ветеранів	Дефіцит інвестицій
Розвиток цифрових сервісів	Відтік туристичних інвестицій

**Джерело: сформовано автором на основі узагальнень.*

Результати SWOT-аналізу (табл. 2.15) свідчать, що розвиток безбар’єрного туризму в Україні має як значний потенціал, так і низку системних обмежень. До сильних сторін належать державна підтримка політики безбар’єрності, діяльність ДАРТ, впровадження Мапи безбар’єрності та поступова інтеграція європейських підходів.

Основними слабкими сторонами залишаються низька частка доступних туристичних об’єктів, нерівномірний розвиток регіонів та недостатній рівень фінансування модернізації інфраструктури.

Серед можливостей варто відзначити післявоєнну відбудову країни з урахуванням принципів універсального дизайну, зростання попиту з боку ветеранів та розвиток цифрових сервісів у туризмі. Водночас загрозами виступають наслідки воєнних дій, обмежені інвестиційні ресурси та загальна нестабільність економічного середовища.

У цілому аналіз показує, що за наявності державної підтримки та інвестицій безбар’єрний туризм має перспективи переходу до системного та інклюзивного розвитку.

Таблиця 2.11

Оцінка готовності туристичного середовища України до розвитку безбар'єрного туризму у 2023–2025 рр.*

Напрям	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Інституційне забезпечення	Середній	Високий	Високий
Інфраструктурна доступність	Низький	Середній	Середній
Транспортна доступність	Низький	Низький	Середній
Цифрова доступність	Низький	Середній	Середній–високий
Інвестиційне забезпечення	Низький	Низький	Низький
Загальний рівень готовності	Низький	Середній	Середній

**Джерело: сформовано автором на основі даних ДАРТ [15].*

Отже, сучасний розвиток безбар'єрного туризму в Україні характеризується поступовим переходом від локальних ініціатив до системної моделі управління доступністю. Реалізація проєктів ДАРТ, створення туристичної Мапи безбар'єрності, розроблення методичних рекомендацій та інтеграція міжнародного досвіду формують основу для подальшої модернізації туристичної галузі. Водночас подальший прогрес потребує комплексного вирішення інфраструктурних, транспортних та інвестиційних проблем, що дозволить забезпечити рівний доступ до туристичних ресурсів для всіх категорій населення та сприятиме сталому розвитку туристичної індустрії України.

У другому розділі проведено комплексний аналіз сучасного стану та потенціалу розвитку туристичного ринку України з акцентом на формування безбар'єрного туристичного середовища. Встановлено, що туристична галузь перебуває у фазі структурної трансформації, зумовленої наслідками повномасштабної війни, зміною географії туристичних потоків та переорієнтацією попиту на внутрішній ринок.

Аналіз динаміки туристичного збору та податкових надходжень засвідчив поступове відновлення галузі після різкого падіння у 2022 році. У 2023–2025 рр. спостерігається стабільне зростання ключових показників, що свідчить про адаптацію ринку до нових умов функціонування та його поступове зміцнення. Водночас виявлено значну регіональну асиметрію розвитку: основна туристична активність концентрується у західних та центральних регіонах, тоді як прифронтові території демонструють різке скорочення надходжень.

Структурний аналіз ринку показав зростання ролі малого бізнесу, який став ключовим драйвером розвитку туристичних послуг та детінізації галузі. Водночас великий бізнес зберігає домінування у формуванні доходів, однак демонструє значно нижчі темпи зростання.

Окрему увагу приділено трансформації туристичного попиту. Встановлено домінування внутрішнього туризму, зростання значення рекреаційно-оздоровчих подорожей, а також формування нових сегментів споживачів, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та осіб з обмеженою мобільністю. Це безпосередньо актуалізує розвиток безбар’єрного туризму як стратегічного напряму галузі.

Аналіз безбар’єрного туристичного середовища засвідчив поступовий перехід України від формування нормативної бази до практичної реалізації інструментів доступності. Важливу роль у цьому процесі відіграє Державне агентство розвитку туризму України, яке впроваджує цифрові рішення, зокрема Мапу безбар’єрності, та методичні рекомендації щодо інклюзивного обслуговування.

Виявлено, що попри позитивні зрушення, рівень фактичної доступності туристичної інфраструктури залишається недостатнім, а основними бар’єрами є обмежене фінансування, нерівномірний регіональний розвиток, недостатня транспортна доступність та наслідки воєнних дій.

SWOT-аналіз підтвердив наявність значного потенціалу розвитку безбар’єрного туризму в Україні, зумовленого державною підтримкою, цифровізацією та зростанням соціального попиту. Водночас ключовими ризиками залишаються інвестиційна недостатність та інфраструктурні обмеження.

Таким чином, туристичний ринок України демонструє здатність до відновлення та структурної трансформації, а розвиток безбар’єрного туризму виступає одним із ключових стратегічних напрямів його подальшої модернізації та інтеграції до європейського туристичного простору.

РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Цифрові, інформаційні та технологічні рішення забезпечення доступності туристичних послуг

Сучасний етап розвитку туристичної індустрії України характеризується інтенсивною цифровою трансформацією, що охоплює як процеси планування та організації подорожей, так і механізми взаємодії між туристами, бізнесом і державними інституціями. У контексті розвитку безбар'єрного туризму цифровізація набуває не лише сервісної, а й соціально-інклюзивної функції, оскільки дозволяє суттєво знизити інформаційні, комунікаційні та просторові бар'єри для маломобільних груп населення.

Проведений у попередньому розділі аналіз засвідчив, що ключовими проблемами розвитку безбар'єрного туризму в Україні залишаються нерівномірна доступність інфраструктури, недостатній рівень стандартизації сервісів та обмежена інтеграція даних про доступність туристичних об'єктів. Водночас саме цифрові технології формують основу для подолання цих викликів шляхом створення єдиного інформаційного середовища та інструментів підтримки прийняття рішень для туристів.

У сучасній науковій літературі цифровізація туризму трактується як перехід до моделі Smart Tourism, що передбачає використання великих даних (Big Data), штучного інтелекту (AI), геоінформаційних систем (GIS) та мобільних платформ для підвищення ефективності управління туристичними потоками та покращення якості сервісу. У випадку безбар'єрного туризму ці технології набувають додаткового значення як інструменти забезпечення рівного доступу.

Цифровізація туристичних послуг охоплює весь цикл взаємодії туриста з дестинацією – від етапу планування подорожі до отримання послуги та післясервісної взаємодії. Для безбар'єрного туризму ключовим є забезпечення

доступності інформації у різних форматах, що відповідає принципам універсального дизайну.

Основними напрямами цифровізації туристичного сервісу є:

- створення єдиних цифрових платформ туристичних послуг;
- впровадження електронних систем бронювання з фільтрацією за параметрами доступності;
- формування відкритих баз даних доступності об’єктів;
- цифровізація туристичної навігації;
- інтеграція сервісів онлайн-консультацій.

Особливого значення набувають державні цифрові ініціативи, зокрема туристична інфраструктура, яку формує Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ), включаючи проєкти з картографування доступності туристичних об’єктів. Такі платформи забезпечують первинну систематизацію інформації, однак їх подальший розвиток потребує інтеграції з приватними сервісами бронювання та навігації.

Таблиця 3.1

Основні напрями цифровізації туристичного сервісу в контексті безбар’єрності*

Напрям	**Зміст**	**Вплив на безбар’єрний туризм**
Електронні платформи бронювання	Онлайн-системи пошуку та резервування	Зменшення фізичних та комунікаційних бар’єрів
Бази даних доступності	Інформація про інфраструктурну доступність	Підвищення прозорості ринку
Цифрові карти	Геолокаційні сервіси	Полегшення навігації
Онлайн-сервіси консультацій	Чати, відео, AI-помічники	Підтримка маломобільних туристів
Електронні гіди	Мультимедійні гіди та аудіотури	Інклюзивність інформації

**Джерело: узагальнено автором на основі сучасних досліджень.*

Як видно з (табл. 3.1), цифрові інструменти формують багаторівневу систему підтримки доступності, яка охоплює як інформаційний, так і функціональний рівень туристичного сервісу.

Мобільні технології є одним із ключових драйверів розвитку безбар'єрного туризму, оскільки саме смартфон сьогодні виступає основним інструментом планування подорожей. У контексті інклюзивного туризму мобільні застосунки виконують функцію персоналізованої навігації, адаптованої до потреб користувача.

Основні функції мобільних застосунків у безбар'єрному туризмі включають:

- побудову маршрутів з урахуванням доступності (наявність пандусів, ліфтів, безбар'єрних входів);
- фільтрацію туристичних об'єктів за рівнем доступності;
- голосову навігацію для осіб із порушеннями зору;
- інтеграцію з громадським транспортом;
- офлайн-доступ до інформації.

Важливою тенденцією є розвиток адаптивних інтерфейсів, які автоматично змінюють формат відображення інформації залежно від потреб користувача.

Таблиця 3.2

Функціональні можливості мобільних технологій у безбар'єрному туризмі*

Функція	**Опис**	**Категорія користувачів**
Голосова навігація	Аудіопідказки маршруту	Особи з порушеннями зору
Доступні маршрути	Вибір безбар'єрних шляхів	МГН
AR-навігація	Доповнена реальність	Туристи загалом
Офлайн-карти	Робота без інтернету	Усі категорії
Інтеграція транспорту	Розклад і доступність	МГН, туристи

**Джерело: узагальнено автором.*

Отже, мобільні застосунки формують персоналізовану екосистему туристичних послуг, що особливо важливо в умовах фрагментованої інфраструктури України.

Концепція Smart Tourism передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі процеси туристичної діяльності з метою підвищення ефективності управління та якості послуг. У сфері безбар'єрного туризму ця концепція

трансформується у Smart Accessible Tourism — інтелектуальну систему забезпечення доступності. Ключовими технологіями Smart Tourism є:

- Big Data-аналітика туристичних потоків;
- IoT (Internet of Things) у туристичній інфраструктурі;
- смарт-міста та смарт-дестинації;
- цифрові двійники туристичних об’єктів;
- автоматизовані системи моніторингу доступності.

Застосування цих технологій дозволяє не лише покращити якість сервісу, а й забезпечити постійний моніторинг рівня доступності туристичних об’єктів у режимі реального часу.

Таблиця 3.3

Технології Smart Tourism у розвитку безбар’єрного туризму*

Технологія	**Сутність**	**Практичне застосування**
Big Data	Аналіз туристичних потоків	Прогнозування попиту
IoT	Сенсорні системи	Моніторинг доступності
Smart City	Розумна міська інфраструктура	Інклюзивна мобільність
Digital Twin	Цифрові моделі об’єктів	Оцінка бар’єрів
AI-аналітика	ШІ-обробка даних	Персоналізація сервісу

**Джерело: сформовано автором.*

Як показано в (табл. 3.3), технології Smart Tourism формують інтегровану систему управління туристичною доступністю, що дозволяє переходити від реактивного до проактивного управління інфраструктурою.

Штучний інтелект (AI) є одним із найбільш перспективних інструментів розвитку безбар’єрного туризму, оскільки забезпечує можливість персоналізації сервісів та автоматичного підбору доступних рішень.

Основні напрями використання AI у безбар’єрному туризмі:

- чат-боти для консультацій туристів з особливими потребами;

- автоматичний підбір доступних маршрутів;
- аналіз зображень для визначення доступності об’єктів;
- переклад текстів у доступні формати (аудіо, жестова мова);
- прогнозування туристичних потоків.

Окрему роль відіграють цифрові платформи, які інтегрують AI-рішення з базами даних доступності. Такі платформи дозволяють створювати персоналізовані туристичні маршрути з урахуванням індивідуальних потреб користувача.

Таблиця 3.4

Використання штучного інтелекту у безбар’єрному туризмі*

AI-інструмент	**Функція**	**Ефект**
Чат-боти	Консультації 24/7	Доступність інформації
Recommendation systems	Підбір маршрутів	Персоналізація
Computer Vision	Аналіз об’єктів	Оцінка доступності
NLP	Обробка тексту	Адаптація контенту
Speech-to-text	Голосові сервіси	Інклюзивність

**Джерело: узагальнено автором.*

Таким чином, AI забезпечує якісно новий рівень доступності туристичних послуг, переходячи від універсальних рішень до індивідуалізованих сервісів.

Ефективність цифрових технологій у туризмі визначається рівнем їх інтеграції. Розрізнені рішення не забезпечують системного ефекту, тоді як інтегрована екосистема дозволяє формувати єдиний простір доступності.

Основні елементи такої екосистеми:

- державні платформи доступності;
- приватні туристичні сервіси;

- мобільні застосунки;
- GIS-системи;
- AI-аналітика;
- сервіси смарт-міст.

Таблиця 3.5

Модель інтегрованої цифрової екосистеми безбар'єрного туризму*

Рівень	Елементи	Функція
Державний	ДАРТ, національні реєстри	Стандартизація
Регіональний	Міські платформи	Локальна навігація
Бізнес-рівень	Booking-системи	Комерційні сервіси
Користувацький	Mobile apps	Персоналізація
Аналітичний	AI, Big Data	Управління потоками

**Джерело: сформовано автором.*

Цифрові, інформаційні та технологічні рішення є ключовим фактором розвитку безбар'єрного туризму в Україні. Вони формують багаторівневу систему забезпечення доступності, що охоплює інформаційний, навігаційний та сервісний рівні.

Найбільш перспективними напрямами є розвиток мобільних застосунків з функціями доступної навігації, впровадження технологій Smart Tourism, використання штучного інтелекту для персоналізації сервісів та інтеграція цифрових платформ у єдину екосистему туризму.

Водночас ефективність цифровізації залежить від рівня інфраструктурної готовності та стандартизації даних про доступність. Отже, подальший розвиток безбар'єрного туризму в Україні безпосередньо пов'язаний із поглибленням цифрової трансформації туристичної галузі та інтеграцією інноваційних технологій у практику управління туристичними процесами.

3.2. Практичні рекомендації щодо впровадження інноваційної моделі розвитку безбар'єрного туризму в Україні (на прикладі м. Умань Черкаської області)

Реалізація інноваційної моделі розвитку безбар'єрного туризму в Україні потребує поєднання організаційно-економічних механізмів, цифрових рішень, інфраструктурної модернізації та локальних ініціатив на рівні територіальних громад. У контексті воєнного та післявоєнного відновлення особливої ваги набуває формування локальних «пілотних територій безбар'єрності», які можуть стати моделлю для масштабування на національному рівні.

Місто Умань Черкаської області є доцільним прикладом для розробки практичної моделі безбар'єрного туризму, оскільки воно поєднує кілька ключових передумов: наявність міжнародно відомої туристичної дестинації - Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, стабільний туристичний потік, розвинену готельну та сервісну інфраструктуру, а також потенціал для розвитку міського інклюзивного середовища.

Ефективне впровадження безбар'єрного туризму на рівні держави та громад базується на організаційно-економічному механізмі, який поєднує регуляторні, фінансові та інституційні інструменти.

На національному рівні ключову роль відіграє державна політика безбар'єрності, зокрема ініціативи Державного агентства розвитку туризму України (ДАРТ), а також стратегічні документи щодо створення безбар'єрного простору до 2030 року. Однак практична реалізація цих положень значною мірою залежить від спроможності територіальних громад.

Для міста Умань доцільно запропонувати модель «муніципального координаційного центру безбар'єрного туризму», який виконував би такі функції:

- координація туристичних об'єктів щодо стандартів доступності;
- моніторинг інфраструктурних бар'єрів;

- взаємодія з бізнесом (готелі, заклади харчування, екскурсійні бюро);
- інтеграція даних у національні цифрові платформи;
- залучення грантового фінансування.

Економічний механізм має базуватися на поєднанні місцевих бюджетів, державних субвенцій, міжнародної технічної допомоги та приватних інвестицій. Особливо перспективним є використання державно-приватного партнерства для модернізації туристичної інфраструктури.

Таблиця 3.6

Організаційно-економічний механізм розвитку безбар'єрного туризму (на прикладі м. Умань)

Елемент механізму	**Зміст**	**Очікуваний ефект**
Муніципальний координаційний центр	Управління політикою доступності	Єдина система управління
Державно-приватне партнерство	Спільне фінансування проєктів	Модернізація інфраструктури
Грантове фінансування	Міжнародні програми ЄС, UNDP	Залучення інвестицій
Місцеві програми розвитку	Стратегії громади	Системність розвитку
Податкові стимули	Пільги для бізнесу	Заохочення адаптації

**Джерело: узагальнено автором.*

Ключовим викликом для розвитку безбар'єрного туризму є фізична доступність об'єктів туристичної інфраструктури. Умань, як місто з високою концентрацією туристичних потоків, потребує системної модернізації міського середовища. Пріоритетними напрямами є:

- облаштування безбар'єрних маршрутів до парку Софіївка;
- адаптація пішохідної інфраструктури (пандуси, тактильна плитка, пониження бордюрів);
- модернізація громадського транспорту;
- забезпечення доступності готелів та закладів харчування;
- створення інклюзивних туристичних інформаційних центрів.

Особливу роль відіграє формування «інклюзивного туристичного маршруту Умані», який має об’єднувати ключові туристичні об’єкти міста та забезпечувати безперервність безбар’єрного пересування.

Таблиця 3.7

Інфраструктурні пріоритети розвитку безбар’єрного туризму в Умані*

Напрям	**Заходи**	**Результат**
Пішохідна інфраструктура	Пандуси, тактильні елементи	Доступність міського простору
Транспорт	Низькопідлоговий транспорт	Мобільність туристів
Туристичні об’єкти	Адаптація музеїв, парків	Інклюзивний доступ
Готельна сфера	Стандарти доступності	Комфортне розміщення
Навігація	Вказівники, цифрові карти	Полегшення орієнтації

**Джерело: сформовано автором.*

Цифровізація є ключовим інструментом подолання бар’єрів у туристичному середовищі, особливо в умовах обмеженої фізичної доступності інфраструктури. Для м. Умань доцільно впровадити комплексну цифрову екосистему безбар’єрного туризму, яка включатиме:

- інтерактивну карту доступності туристичних об’єктів міста;
- мобільний застосунок «Доступна Умань»;
- аудіогіди та відеогіди з жестовою мовою;
- систему онлайн-бронювання доступних послуг;
- AI-асистента для планування маршрутів.

Інтеграція цих рішень дозволить поєднати туристичні ресурси міста з національними цифровими платформами, зокрема тими, що розвиваються ДАРТ.

Таблиця 3.8

Цифрові інструменти безбар'єрного туризму для м. Умань*

Інструмент	**Функція**	**Перевага**
Інтерактивна карта	Навігація доступності	Зручність планування
Мобільний застосунок	Персоналізовані маршрути	Інклюзивність
AI-асистент	Підбір сервісів	Автоматизація
Аудіогіди	Доступна інформація	Для різних груп
Онлайн-платформа	Бронювання послуг	Прозорість ринку

**Джерело: узагальнено автором.*

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України є ключовим туристичним ядром міста та одним із найважливіших об'єктів туристичної інфраструктури центральної України. Його значення у розвитку безбар'єрного туризму полягає у здатності формувати масовий туристичний попит і водночас виступати «пілотною територією» впровадження інклюзивних рішень.

Основні напрями адаптації парку:

- створення безбар'єрних маршрутів огляду;
- облаштування інклюзивних входів та зон відпочинку;
- впровадження тактильних моделей об'єктів;
- аудіоекскурсії для осіб із порушеннями зору;
- цифрові гіди з описом маршруту;
- доступні санітарні зони.

Реалізація таких заходів дозволить не лише підвищити доступність об'єкта, але й збільшити його туристичну привабливість у межах внутрішнього туризму України.

Впровадження інноваційної моделі безбар'єрного туризму в м. Умань має комплексний соціально-економічний ефект. Основні результати:

- зростання туристичного потоку за рахунок розширення цільової аудиторії;
- збільшення доходів місцевого бюджету від туристичного збору;
- створення нових робочих місць у сфері послуг;
- підвищення інвестиційної привабливості міста;

- покращення якості життя місцевого населення;
- формування позитивного іміджу Умані як інклюзивного туристичного центру.

Таблиця 3.9

Очікувані ефекти впровадження безбар'єрного туризму в Умані*

Група ефектів	**Показники**	**Результат**
Економічні	Туристичний збір, доходи бізнесу	Зростання надходжень
Соціальні	Доступність послуг	Інклюзивність
Інфраструктурні	Адаптація об'єктів	Модернізація середовища
Репутаційні	Туристичний імідж	Підвищення привабливості
Інноваційні	Цифрові сервіси	Smart-місто

**Джерело: сформовано автором.*

Практична реалізація інноваційної моделі безбар'єрного туризму в Україні потребує поєднання організаційних, інфраструктурних та цифрових рішень. На прикладі м. Умань встановлено, що ключовими драйверами розвитку виступають локальна туристична дестинація НДП «Софіївка» НАНУ, цифровізація сервісів, модернізація інфраструктури та ефективна взаємодія між державою, бізнесом і громадою.

Запропонована модель дозволяє розглядати місто Умань як майданчик в Черкаській області для впровадження стандартів безбар'єрного туризму, що у перспективі може бути масштабовано на інші туристичні регіони України.

У третьому розділі було комплексно розглянуто інноваційні технології та практичні напрями розвитку безбар'єрного туризму в Україні, що дозволило сформувати цілісне уявлення про сучасні підходи до забезпечення доступності туристичних послуг у контексті цифрової трансформації галузі.

У підрозділі 3.1 встановлено, що цифровізація туристичної сфери є ключовим чинником формування інклюзивного туристичного середовища. Використання технологій Smart Tourism, Big Data, IoT, штучного інтелекту та геоінформаційних систем створює умови для підвищення якості туристичних послуг і зниження інформаційних, комунікаційних та фізичних бар'єрів. Особливо важливим є розвиток мобільних застосунків, цифрових платформ та

інтегрованих баз даних доступності, які забезпечують персоналізацію туристичного досвіду та сприяють рівному доступу до туристичних ресурсів для маломобільних груп населення.

У підрозділі 3.2 обґрунтовано практичні підходи до впровадження інноваційної моделі безбар'єрного туризму на прикладі м. Умань Черкаської області. Доведено, що місто має значний потенціал для формування території безбар'єрності завдяки наявності потужного туристичного ядра – Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, а також розвиненої туристичної інфраструктури. Запропоновано організаційно-економічний механізм розвитку, який включає створення муніципального координаційного центру, використання державно-приватного партнерства, залучення грантового фінансування та впровадження місцевих програм розвитку.

Особливу увагу приділено модернізації міської та туристичної інфраструктури, формуванню безбар'єрних маршрутів, розвитку інклюзивного транспорту та адаптації туристичних об'єктів. Важливим елементом визначено цифрову трансформацію туристичного простору міста через створення інтерактивних карт, мобільних застосунків, AI-асистентів та онлайн-платформ доступності. Це дозволяє інтегрувати локальні туристичні сервіси у національну цифрову екосистему.

Загалом встановлено, що розвиток безбар'єрного туризму в Україні потребує системного поєднання інноваційних технологій, інфраструктурної модернізації та ефективного управління на рівні громад. Практичний приклад м. Умань підтверджує, що саме локальні ініціативи можуть стати основою для масштабування моделі безбар'єрного туризму на національному рівні.

Отже, інноваційні технології та практичні управлінські рішення формують базис для створення інклюзивного туристичного середовища, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної галузі України, розширенню соціальної доступності туризму та інтеграції принципів безбар'єрності у стратегію сталого розвитку територій.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено комплексне теоретичне, аналітичне та прикладне обґрунтування розвитку безбар’єрного туризму як стратегічного напряму трансформації туристичної галузі України в умовах сучасних соціально-економічних викликів і післявоєнного відновлення держави.

У першому розділі дослідження узагальнено теоретико-методичні засади формування безбар’єрного туризму. Встановлено, що сучасне розуміння безбар’єрного туризму базується на інтеграції концепцій доступного (accessible tourism), інклюзивного (inclusive tourism) та універсального (universal tourism) туризму, які формують комплексний підхід до створення туристичного середовища, орієнтованого на потреби різних категорій населення. Обґрунтовано, що методологічною основою розвитку безбар’єрного туристичного простору виступає концепція універсального дизайну, яка передбачає проєктування туристичних послуг та інфраструктури відповідно до принципу «туризм для всіх». Проведений аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення дозволив встановити, що в Україні сформовано базові правові та організаційні передумови для розвитку безбар’єрності, однак їх практична реалізація потребує подальшого вдосконалення.

У другому розділі проведено оцінку сучасного стану туристичного ринку України та визначено передумови розвитку безбар’єрного туризму в умовах трансформаційних змін. Доведено, що туристична галузь демонструє адаптивність і поступове відновлення навіть в умовах воєнного стану, що підтверджується позитивною динамікою туристичного збору, зміною регіональної структури туристичних потоків та зростанням ролі внутрішнього туризму. Встановлено, що ключовими тенденціями стали концентрація туристичної активності у відносно безпечних регіонах, активізація малого бізнесу та зміна структури туристичного попиту.

Особливу увагу приділено аналізу стану безбар'єрного туристичного середовища в Україні. Визначено, що основними передумовами його розвитку є державна підтримка, впровадження Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року, діяльність ДАРТ, розвиток цифрових сервісів та інтеграція європейських практик доступності. Разом із тим встановлено існування низки системних бар'єрів: недостатній рівень інфраструктурної доступності, нерівномірність регіонального розвитку, обмежені інвестиційні ресурси, недостатня цифрова інтеграція та відсутність комплексної системи сертифікації доступності туристичних послуг.

Проведене дослідження підтвердило, що формування безбар'єрного туристичного середовища має не лише соціальне, а й економічне значення. Зростання кількості ветеранів війни, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та інших категорій маломобільного населення обумовлює розширення потенційної аудиторії доступного туризму та формує новий сегмент туристичного попиту. У цих умовах інвестиції у доступність перетворюються на важливий інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичного бізнесу та розвитку регіональних економік.

За результатами дослідження встановлено, що подальший розвиток безбар'єрного туризму в Україні доцільно здійснювати за такими пріоритетними напрямами: модернізація туристичної інфраструктури відповідно до принципів універсального дизайну; розвиток цифрових інструментів доступності; створення системи моніторингу та сертифікації туристичних об'єктів; інтеграція міжнародних стандартів у національну практику; підготовка персоналу та розвиток інклюзивної культури обслуговування; стимулювання інвестицій у доступне туристичне середовище.

Отже, безбар'єрний туризм слід розглядати як один із ключових напрямів післявоєнної модернізації туристичної галузі України, що поєднує соціальну відповідальність, економічну ефективність і принципи сталого

розвитку. Реалізація запропонованих підходів сприятиме формуванню конкурентоспроможного туристичного простору, підвищенню якості життя населення та забезпеченню рівного доступу до туристичних послуг для всіх категорій громадян.